

елітою. Засоби масової комунікації здатні інтенсифікувати перебіг політичного протесту, у чому ми переконалися, проаналізувавши приклади Чилі, Великої Британії, Росії, Ірану та арабських країн. Активне використання соціальних медіа стало причиною появи нового політичного суб'єкту: громадських журналістів, які не мають офіційної акредитації, але формують суспільну думку. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі може стати дослідження конкретних мовних засобів нейтралізації політичного напруги (наприклад, евфемізмів) у контексті політичного протесту.

Список використаних джерел

- Харченко Ю. В. Політична комунікація у ноосферному вимірі / Ю. В. Харченко // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2016. – №1 (23). – С.92–95.
- Цыбульская М. Журналістыка ў новай парадыгме камунікацыі: тыпалагічныя і індыўідуальныя мадыфікацыі ў дыскурсе беларускіх СМІ / М. Цыбульская // Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв / Гол. редактор М. С. Тимошик. – Число 3. – К.: КНУКіМ, 2014. – С.213–220.
- Конах В. К. Комунікаційна взаємодія між владою та суспільством в Україні: проблеми та напрями їх вирішення / В. К. Конах // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип.100. – С.273–277.
- Володенков С. В. Современная коммуникация как основа эффективности политической кампании / С. В. Володенков // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2010. – №1. – С.14–28.
- Tufekci Z. Social Media and the Decision to Participate in Political Protest: Observations From Tahrir Square / Z. Tufekci, Ch. Wilson // Journal of Communication. – 2012. – Vol.62. – P.363–379.
- Breuer A. The Role of Social Media in Mobilizing Political Protest / A. Breuer. – Bonn, 2012. – 47 p.
- Фадеева Л. А. Национализм vs глобализм в интеллектуальном дискурсе / Л. А. Фадеева // Вестник Удмуртского университета. Социология. Политология. Международные отношения. – 2017. – Т.1. – Вып.3. – С.302–308.
- Хахалкина Е. В. Иммиграционная политика Д. Кэмерона (2010–2015 гг.) / Е. В. Хахалкина // Современная Европа. – 2015. – №4. – С.47–58.
- Woolley S. C. Political Communication, Computational Propaganda, and Autonomous Agents / S. C. Woolley, Ph. N. Howard // International Journal of Communication. – 2016. – Vol.10. – P.4882–4890.
- Левчук Н. Н. Концептуалізація мережевого впливу в системі масових комунікацій / Н. Н. Левчук // Вісник Брестського університету. Серія 1. Філософія. Палітологія. Сацыялогія. – 2017. – №1. – С.81–85.
- Bennett W. L. Changing citizenship in the digital age / W. L. Bennett (Ed.) Civic life online: Learning how digital media can engage youth. Cambridge: The MIT Press, 2008. – P.1–28.
- Петухов В. В. Поколение «нулевых»: социальные настроения, идеологические установки и политическое участие / В. В. Петухов // Полис. Политические исследования. – 2012. – №4. – С.56–62.
- Травлос Т. С. Феномен протесту в політичному процесі сучасної України: автореф. дис... к. політ. наук: 23.00.02. / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського – Одеса, 2015. – 18 с.
- Valenzuela S. The Social Media Basis of Youth Protest Behavior: The Case of Chile / S. Valenzuela, A. Arriagada, A. Scherman // Journal of Communication. – 2012. – Vol.62. – P.299–314.
- Konakh V. K. Komunikatsiina vzaiemodiia mizh vladoiu ta suspilstvom v Ukraini: problemy ta napriamy yikh vyrishennia / V. K. Konakh // Hileia: naukovyi visnyk. – 2015. – Vyp.100. – S.273–277.
- Volodenkov S. V. Sovremennaia kommunykatsiia kak osnova effektivnosti politycheskoi kampany / S. V. Volodenkov // Vestnyk Moskovskogo unyversyteta. Seryia 12. Polytycheskye nauky. – 2010. – №1. – S.14–28.
- Tufekci Z. Social Media and the Decision to Participate in Political Protest: Observations From Tahrir Square / Z. Tufekci, Ch. Wilson // Journal of Communication. – 2012. – Vol.62. – P.363–379.
- Breuer A. The Role of Social Media in Mobilizing Political Protest / A. Breuer. – Bonn, 2012. – 47 p.
- Fadeeva L. A. Natsyonalyzm vs hlobalyizm v yntellektualnom dyskurse / L. A. Fadeeva // Vestnyk Udmurtskoho unyversyteta. Sotsyolohiia. Polytolohiia. Mezhdunarodnye otnosheniia. – 2017. – T.1. – Vyp.3. – S.302–308.
- Khakhalkyna E. V. Ymyhratsyonnaia polytyka D. Kemerona (2010–2015 hh.) / E. V. Khakhalkyna // Sovremennaia Evropa. – 2015. – №4. – S.47–58.
- Woolley S. C. Political Communication, Computational Propaganda, and Autonomous Agents / S. C. Woolley, Ph. N. Howard // International Journal of Communication. – 2016. – Vol.10. – P.4882–4890.
- Levchuk N. N. Kontseptualyzatsiia setevoho vliyaniia v systeme massovykh kommunykatsiy / N. N. Levchuk // Vesnik Brestskaha unyversyteta. Seryia 1. Filasofia. Palitalohiia. Satsyalohiia. – 2017. – №1. – S.81–85.
- Bennett W. L. Changing citizenship in the digital age / W. L. Bennett (Ed.) Civic life online: Learning how digital media can engage youth. Cambridge: The MIT Press, 2008. – P.1–28.
- Petukhov V. V. Pokolenye «nulevykh»: sotsyalnye nastroyeniia, ydeolohycheskye ustanovky y polytycheskoe uchastyie / V. V. Petukhov // Polys. Polytycheskye yssledovaniia. – 2012. – №4. – S.56–62.
- Travlos T. S. Fenomen protestu v politychnomu protsesi suchasnoi Ukrainy: avtoref. dys... k. polit. nauk: 23.00.02. / Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi unyversytet imeni K. D. Ushynskoho – Odesa, 2015. – 18 s.
- Valenzuela S. The Social Media Basis of Youth Protest Behavior: The Case of Chile / S. Valenzuela, A. Arriagada, A. Scherman // Journal of Communication. – 2012. – Vol.62. – P.299–314.

Kliuchnyk R. M., Candidate of Political Sciences, Associate Professor of Department of Political Science and International Relations, Alfred Nobel University (Ukraine, Dnipro), nobelpolis@duan.edu.ua

Political protest: communicative factors of intensification

The purpose of the article is to consider the influence of communicative factors on intensification of political protest. Conditions of politicizing of communication are separated. Problems of protesters' identification are considered. Peculiarities of Internet text are considered. Distinctive features of information policies in Ukraine and in foreign states are compared. Assets and faults of social networks as a political protest mobilization instrument are considered. A special attention to state regulation of political mobilization in Internet is paid. Peculiarities of protest intentions spread are analyzed using examples of Belarus, Iran, Russia and Chile. The problem of balance between human rights defense and political and law stability is risen. It is proved that mass media play a crucial role in intensification of political protest. System, structure-functional, comparative, statistics and case study methods are used in the article.

Keywords: political protest, political system, political communication, political participation, mass media, political journalism.

* * *

УДК 321.7

Ковальов А. В.,
аспірант кафедри державного управління, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), Kovalyov_A_V@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ КОНЦЕПЦІ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ДЖ. ФІШКІНА

Здійснено спробу системного дослідження теоретичних засад концепції деліберативної демократії Дж. Фішкіна, яка базується на провідному принципі

вироблення політичного рішення – обговоренні. У ході дослідження було використано такі наукові методи: структурно-функціональний, системний, компаративний. Виявлено два основні напрями досліджень, що сформували фундамент наукових розробок дослідника: філософський та політологічний. Перший напрям представлено роботами К. Апеля, Ю. Габермаса, Дж. Ролза тощо. Другий – репрезентовано теоретичними напрацюваннями Р. Дала, Дж. Драйзека, Д. Дьюї і т.д. Доведено, що ідеї цих дослідників сформували нормативний реалістичний зміст деліберативного підходу, визначивши публічний дискурс основним мірилом рівня демократії. Акцентовано увагу, на прикладному потенціалі наукових розвідок Дж. Фішкіна, що доводиться активним використанням деліберативного інструментарію у практиці публічної політики.

Ключові слова: демократія, деліберация, обговорення, дискурс, електоральна демократія, громадська думка, політичні комунікації, політичне рішення.

Публічна політика сьогодні вирізняється емпіричною значущістю. Знаходячись на перетині державного і суспільного, вона формує нову перспективну сферу взаємодії державних та суспільних акторів. Ця взаємодія неможлива без конструктивної комунікації, остання ж, у свою чергу, базується на відкритому дискурсі, діалогічному мовленні, обговоренні. Деліберация – ключовий акт демократичної моделі Дж. Фішкіна. Проте, ініціація запровадження деліберативної проблематики у наукову царину не належить цьому науковцю. Свої наукові пошуки дослідник базує на низці висновків, отриманих видатними політичними філософами та політологами ХХ століття. Ідеї К.–О. Апеля, Дж. Драйзека, Ю. Габермаса, Дж. Ролза тощо сформували надійний теоретичний каркас для продуктивного розгортання наукових розвідок Дж. Фішкіним.

Окремі аспекти деліберативної політики досліджувалися видатними науковцями світового масштабу: С. Бенхабіб [8; 9], Дж. Бессетом [1], Р. Далем [2], Дж. Драйзеком [11], Д. Дьюї [3], Ю. Габермасом [7], Дж. Коеном [10] і т.д. Однак, позиціонування теоретичних напрацювань цих мислителів, як наукового фундаменту теорії деліберативної демократії Дж. Фішкіна у дослідній літературі не отримало достатнього обґрунтування.

Відтак, мета статті полягає у критичному аналізі деліберативних розвідок, які лягли в основу демократичної концепції Дж. Фішкіна, виявленні загальних та відмінних положень серед підходів деліберативних теоретиків, а також системоутворюючих принципів деліберативної практики.

Поняття «deliberatio» сягає своїми коріннями римського права: принцип «deliberandum est diu quod statuendum est semel» дослівно можна перекласти з латини як «те, що впроваджується на великий строк, майже завжди потребує розмірковування такого ж строку». Латинське слово «deliberare» означало зважувати варіанти, радитись, сприймати поради тощо.

У XVIII столітті термін «deliberare» був використаний при характеристиці британського парламенту, у якій підкреслювались його дорадчі функції, що дозволяли формувати єдиний національний інтерес, відкидаючи локальні непорозуміння та конфлікти.

У сучасному термінологічному просторі деліберация (deliberation) позначає акт роздумів, зважування альтернатив, ефективну дискусію задля пошуку оптимального варіанту рішення. Активне використання даного терміну бере свій початок в середині ХХ століття. Тогочасні політичні теоретики використовували його при розробці різноманітних теорій демократії.

Однак, першого ґрунтового теоретичного розгляду дане поняття отримало в працях видатних політичних

філософів другої половини ХХ століття – Джона Ролза, Юргена Габермаса та Карла Апеля. Саме вони наповнили дане поняття глибинними смислами та звели фундамент його подальшого використання у різноманітних політичних теоріях.

Джон Ролз у своїх працях «Теорія справедливості» та «Політичний лібералізм» детально розглядав деліберативну проблематику у контексті пошуку підстав справедливого суспільства та раціональності, покладеної в основу моралі. Формуюючи «принцип базисної справедливості», автор доводив необхідність узгодження моральної поведінки громадян та практики функціонування публічних інститутів. Констатуючи той факт, що повноваження уряду та система громадянських прав, діяльність інститутів публічної влади обмежуються на конституційному рівні, а свобода та автономія індивідів залишаються недоторканою в умовах сучасного лібералізму, Дж. Ролз підкреслював необхідність постійної легітимації справедливої форми правління на основі відновлюваного консенсусу точок зору, що у свою чергу, вимагає від громадянина у будь-який момент самостійного вибору: чи підтримувати встановлені правила більшості, чи ні. За Дж. Ролзом, громадянин повинен мати змогу визначати підстави та межі політичних зобов'язань, різні ступені законодавчих обмежень, необхідні моделі конституційної організації суспільства для примирення конфліктних точок зору з приводу справедливості [5].

Таке формулювання базової справедливості заклало основу теорії деліберативної політики, як політики дискусії та переконання, яка спрямована на формування загальної угоди стосовно принципів сумісного співіснування, якими громадяни можуть користуватись у реальному житті.

Джон Ролз сформулював три базові елементи деліберативної демократії (тобто такі, без яких вона не можлива):

- публічний розум, який реалізується у конституційному законодавстві;
- інститути конституційної демократії;
- громадянська мобілізація.

Проте, у теорії Ролза, деліберативні процедури обмежувались парламентською та судовою системою, не отримавши обґрунтування можливості широкого практичного застосування, зводилися до теоретичного аналізу нормативної складової взаємодії громадян у реальній та ідеальній моделі організації суспільства, заснованої на принципі базисної справедливості. Крім того, Дж. Ролз відзначав, що ліберальна демократія, яка заснована на процедурах деліберативної дії, є деліберативною априорі.

Послідовник Дж. Ролза Ю. Габермас продовжив розгляд деліберативних процедур та теорії політичних процесів. Габермас сфокусував власний теоретичний аналіз на проблемах комунікативної дії, що являє собою, за автором, таку взаємодію як мінімум двох суб'єктів, які здатні говорити та діяти, при якій вони вступають (за допомогою вербальних та невербальних засобів) у міжособовий взаємозв'язок [7]. Поняття деліберативної дії Ю. Габермас доповнив поняттям політичного дискурсу, яке полягає у соціальному діалозі, що відбувається за допомогою громадських інститутів між громадськими та політичними акторами. Таким

чином, політичний дискурс – це обмін обґрунтованими точками зору на основі встановлених правил, в результаті якого формуються варіанти вирішення соціально значущих проблем. Автор відзначає суттєвою умовою такого дискурсу наявність адресанта та адресата комунікативного акту, структура якого допускає варіанти зміни таких фундаментальних ролей (тоді виникає діалог), або незмінність їх розподілу (в такому випадку виникає монолог). Слід зазначити, що існування монологічного дискурсу цілком можливе у сучасному світі (наприклад, пропагандистський або авторитарний дискурс).

Таким чином, теорія деліберативної демократії за Ю. Габермасом базувалась на необхідності широкого впровадження діалогічного комунікативного акту, при якому досягається вільне самовираження, відмова від будь-яких форм насилля. При цьому учасники дискурсу мають володіти необхідною «комунікативною компетенцією», яка дозволяє донести свої ідеї до співрозмовників при зберіганні рівності шансів зворотного обміну ідеями. Згідно з Ю. Габермасом, свобода самовираження виключає вірогідність появи прихованих комплексів індивідуумів, а двосторонність їхньої взаємодії не дає можливості появи односторонніх зобов'язувальних норм у суспільстві.

У трактовці Ю. Габермаса, деліберативна теорія демократії базується на максимальній відкритості та мобільній державно-правовій сфері, яка створюється громадянами для самих себе. Будь-які рішення мають у своєму підґрунті публічне обговорення із можливістю їхнього перегляду. Для мислителя концепція деліберативної демократії виступає теоретичним ідеалом, впровадження якого на практиці здатне сформувати ефективні механізми здійснення народовладдя. З точки зору політичної теорії, наробок Ю. Габермаса трансформував поняття ліберальних цінностей, змістивши фокус з визначеної волі громадян до процесів формування їх поглядів.

Послідовник Юргена Габермаса Карл Апель розвинув дану теорію, яка у нього отримала назву «теорія соціально-мовної прагматики та суспільних дискурсів». Науковець допускав можливість існування такого суспільства, в якому можуть бути повністю реалізовані принципи мовної прагматики комунікативного акту. У такому суспільстві усі спілкуються з усіма, природні комунікаційні бар'єри відсутні, а суспільство побудовано за мережевим принципом.

К. Апель стверджував, що у ідеальному комунікативному суспільстві будь-яке політичне рішення є результатом комунікативного дискурсу, який базується на політиці консенсусу. Таким чином, вирішення конфліктів можливе лише через дискурсивно-політичні рішення, які враховують позиції усіх учасників дискурсу та отримують, врешті-решт, повну суспільну легітимність.

Теоретичні надбання трьох видатних політичних філософів ХХ століття – Дж. Ролза, Ю. Габермаса та К. Апеля заклали підґрунтя, нормативні основи теорії деліберативної демократії. Сформувавши системне розуміння деліберативних процедур, окресливши їхнє місце в системі ліберальних політичних теорій, дані автори надали можливість поліаспектного розширення наукового розгляду деліберативної демократії у практич-

ній площині, створили можливість застосування теоретичних постулатів при аналізі політичної дійсності.

Подальший розвиток теорія деліберативної демократії отримала в роботах сучасних політичних теоретиків С. Бенхабіб, Дж. Коена, Дж. Драйзека та інших. Ці роботи були спрямовані, перш за все, на розгляд процесів розвитку інститутів демократії, деліберативних процесів та практик тощо.

Однією з найперших подібних спроб вважається теорія деліберативної демократії Джона Дьюї, який при аналізі демократії звернув увагу на необхідність розгляду не домінуючої позиції більшості, а механізмів досягнення влади більшістю. Дослідник запропонував відмовитися від загальноприйнятого розуміння демократії як ситуації політичного домінування більшості, а зосередитись на аналізі способів приходу більшості до влади.

Дж. Дьюї розглядав суспільний дискурс та процеси просування власних інтересів соціальними групами та меншинами за допомогою дискусій, у якості істотної необхідності демократії. Предметом розгляду дослідника були процеси, при яких у суспільстві формувалась більшість, як результат модифікації поглядів різноманітних груп, які взаємодіяли протягом формування такої більшості.

Інший теоретик деліберативної демократії Джон Драйзек зосередився на критиці ліберального трактування демократії. На його погляд, демократія виступає інструментом агрегації політичних інтересів, однією із фундаментальних проблем якої постає залучення громадян до процесів публічного управління. Ціле-спрямоване збільшення рівня такої участі дослідник називає демократизацією. Аналізуючи історію даного процесу, Дж. Драйзек дійшов висновку, що вимога більшої демократії майже завжди виникає у опозиційного громадянського суспільства, і рідко, майже ніколи, не виникає у держави.

Окрему увагу дослідник приділяє структурам громадянського суспільства, оскільки, на його думку, саме вони здатні зробити найбільший внесок у процеси деліберації та забезпечити демократичні засади суспільства через спроможність стимулювання політичного дискурсу та підтримки їх незалежності від публічної влади. Такі особливості структур громадянського суспільства у сучасних умовах, на думку дослідника, вимагають їхньої переорієнтації, підвищення рівня впливу на результати виборів, уникнення однобічності у випадках підтримки існуючої влади. Таким чином, Дж. Драйзек обґрунтовує особливе місце інститутів громадянського суспільства у процесах просування ідей транснаціональної демократії.

Послідовниця ідей Юргена Габермаса Сейла Бенхабіб намагається конкретизувати відмінності між поняттями «деліберативний процес» та «політичний дискурс». Вона вказує на те, що деліберативні процеси дуже близькі до конструктивних форм публічного діалогу, а політичний дискурс є більш широким поняттям. Деліберативні процедури та діалоги легітимізують політичну владу. На її думку, демократія – це модель організації публічного колективного здійснення влади, яка здійснюється на основі принципу обґрунтованого обговорення морально та політично рівнозначних індивідуумів задля формування суспільнозначущого рішення.

Для С. Бенхабіб деліберативна демократія вимагає наявності процесів прийняття рішень на основі вільного

публічного торгу серед усіх соціальних суб'єктів. Це призводить до розуміння необхідності забезпечення однакових умов участі усім учасникам дискусій, можливості розгляду самих правил дискурсу, способів реалізації прийнятих рішень. Однак, дослідниця визнає, що найліпша модель демократичного устрою має бути темою постійного обговорення, оскільки:

– жодна людина або група не може передбачити усе різноманіття точок зору стосовно етики та політики, які будуть сприйняті різними людьми;

– жодна людина або група не може володіти усією повнотою інформації, необхідної для формування найбільш вдалого раціонального вибору.

С. Бенхабіб відзначає, що деліберативна модель демократії виступає процедуралістською, оскільки базується на певних інституційних процедурах і практиках для досягнення рішень щодо обов'язкових для всіх питань. Іншою важливою характеристикою деліберативної демократії, згідно з С. Бенхабіб, виступає наявність плюралізму, як єдиного запобіжника появи єдиної монолітної політичної, моральної або релігійної моноструктури суспільства. Авторка наголошує, що необхідною умовою існування деліберативної демократії виступає наявність конфліктних інтересів, конкуренції, співробітництва, пошуків компромісів та консенсусу. Усе це досягається через існування багатоманітних способів об'єднання громадян: політичних партій та рухів, громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства.

Інший видатний теоретик деліберативної демократії Джошуа Коен детально розглянув процедурні умови, які визначають вид дискурсів, здатних формувати та конструювати політичну спільноту. На його думку, такі умови мають бути побудовані на наступних принципах:

– консультації мають здійснюватися у аргументованій формі шляхом впорядкованого обміну інформацією між сторонами дискусії;

– консультації мають бути відкритими та публічними: ніхто не може бути виключеним із цього процесу;

– консультації вільні від будь-якого примусу, окрім «сили аргументів»;

– консультації спрямовані на досягнення раціонально мотивованої згоди і можуть продовжуватись необмежений період часу, не виключаючи при цьому їхнього тимчасового призупинення у будь-який момент;

– консультації мають стосуватись, перш за все, питань, які виявляються предметом спільного інтересу усіх учасників;

– консультації включають у себе інтерпретацію потреб, не обмежуючись кордонами ціннісного консенсусу, який спирається на загальну традицію та практику [10, с. 22–30].

Згідно Дж. Коену, «політичні консультації» чітко відокремлюються за своїми сутнісними характеристиками від експертних консультацій, які, на його думку, в багатьох випадках призводять до авторитарного домінування експертної спільноти. Однак, беручи до уваги той факт, що інтуїтивний ідеал демократичної асоціації, на думку дослідника, включає в себе деліберативну демократію, в якій правила та умови асоціації встановлюються шляхом публічної аргументації та рефлексії поміж рівних громадян, ідеї деліберативної ототожнюються із республіканськими ліберальними поглядами.

Британський дослідник теорії деліберативної демократії Девід Міллер продовжуючи традицію Джошуа Коена, сформував чотири її основоположні риси:

1. Деліберативна демократія передбачає рівність учасників обговорення: кожний має право на свою думку, голоси учасників визнаються рівними;

2. У будь-якому разі в основі лежить ненасильницька процедура, а самі норми формуються в якості раціоналізованого наслідку обміну аргументами; будь-який примус не допускається. Дискурс вільний, відсутній примус до участі у ньому;

3. Деліберативний дискурс збільшує якість суджень, так як у процесі комунікації відбувається обмін знаннями, а проблема розглядається максимально різносторонньо, що дозволяє встановити усі обставини, які мають значення для вирішення справи;

4. Публічне обговорення має моралізуючий вплив, зводить до мінімуму егоїстичні уподобання та фокусує увагу на загальному суспільному блазі.

Таким чином, за Д. Міллером, дискурс намагається вирішувати конфлікти інтересів, які виникають у будь-якому разі функціонування політичної реальності. Аргументація учасників дискурсу спрямована на віднаходження найбільш раціональної позиції, яка дозволяє залучити найбільшу кількість прибічників, керуючись її найбільш широкою суспільною користю.

Інший сучасний британський дослідник Девід Стюарт Лейн дослідив відмінності між електоральною та деліберативною демократіями. На його думку, деліберативна демократія набула найбільшого поширення у західних країнах, а електоральна демократія була найбільш розповсюджена серед соціалістичних східно-європейських країн.

Системоутворююча відмінність цих двох моделей демократії полягає у тому, що деліберативна модель зосереджена на процесі формування рішень, так званих вхідних даних, або як він їх називає «inputs», а електоральна демократія зосереджена на результатах демократичних процесів – «outputs». Мається на увазі той факт, що за умов електоральної демократії, рішення приймаються більшістю шляхом голосування, але без ґрунтовного попереднього обговорення, конкурентного обміну позиціями, думками, альтернативами. Почасти результати таких обговорень взагалі ніяк не використовуються, окрім того, вони не мають ніякого впливу на результат голосування.

Д. Лейн зазначає, що електоральна демократія виступає зручною моделлю для існуючої влади, оскільки вдало імітує легітимізаційні процеси у суспільстві, однак закріплює безальтернативне сприйняття позиції більшості у суспільстві, а контроль зі сторони громадськості над прийнятими рішеннями зводиться до мінімуму.

Таким чином, відмінність між деліберативною демократією та електоральною полягає у тому, що остання тільки фіксує громадську думку, констатує факт голосування та переводить процес прийняття рішення у кількісну площину. Деліберативна демократія більш глибоко використовує феномен соціально-політичного дискурсу, здатна долати більш якісно існуючі локальні конфлікти інтересів, краще агрегувати потреби широкого кола соціальних груп та формувати легітимізований політичний порядок денний.

Однак, велика кількість сучасних політичних дослідників вказує на системні недоліки теорії деліберативної демократії. Наприклад, Едвард Філіпс наголошує на більш глибокому корінні соціальних конфліктів, та висловлює сумніви стосовно можливості їхнього вирішення шляхом політичного дискурсу, вважає що теорія не враховує даного факту та виступає в багатьох випадках занадто «романтичною».

Сучасний відомий європейський теоретик Бент Флівберг вказує на ідеалістичність теорії деліберативної демократії. На його думку, в реальності суспільний ідеал не може переважати над егоїстичними та корисливими інтересами учасників дискурсу, політичний консенсус в умовах сучасного демократичного суспільства не може сформуватися шляхом нейтралізації групових конфліктів, оскільки сама природа існування такого суспільного устрою дозволяє співіснування різноманітних соціально-політичних моделей, зобов'язань або інтересів окремих груп [6].

Найбільш системної критики деліберативна теорія отримала зі сторони сучасної європейської політичної дослідниці – філософа Шанталь Муфф, яка розглядає теорію деліберативної демократії з позиції дисенсуальної моделі політичних взаємовідносин. Така позиція полягає у скептичному відношенні до можливості віднаходження компромісу – консенсусу у сучасному політичному дискурсі.

Дослідниця не відкидає важливість деліберативних процедур у сучасному соціально-політичному процесі, однак, вказує на ряд важливих моментів, а саме:

- неможливість досягнення всеохоплюючого раціонального консенсусу у політичній комунікації;

- окремі індивіди – учасники політичного дискурсу, представляють не власну індивідуальну точку зору, а виражають думки соціальних груп, до яких вони, безумовно, входять та набувають окрему колективну ідентичність;

- реальний політичний дискурс відрізняється емоційним забарвленням та важко піддається вимогам раціональної об'єктивності та неупередженості.

Таким чином, Ш. Муфф наголошує на тому, що раціоналістичні теорії, частиною яких виступає деліберативна демократія, не враховують в повній мірі політичну природу та реальні поведінкові стратегії учасників політичних комунікацій [4].

Наприкінці ХХ століття, в сучасній політичній науці виокремилась група «нового покоління» дослідників деліберативної демократії. До них можна віднести американських дослідників – Джейн Майнсбрідж, Джеймса Бохмана, Девіда Естлунда, Крістіну Лафонт та Філіппа Петтіт; європейських дослідників – Саманту Бессон, Андреаса Фоллесдаля, Хосе-Луїса Марті. Ці автори займаються розробкою теоретичних проблем публічного дискурсу та політичних комунікативних процесів, сучасних особливостей деліберативних взаємовідносин у різноманітних країнах світу.

Крім теоретичних розробок політичних філософів, окремим напрямком розвивались емпіричні дослідження деліберативних процесів та практик в окремих сферах політичного життя – теорії міжнародних відносин, національному та місцевому законодавстві, суспільно-політичних, екологічних рухах та об'єднаннях, громадських форумах тощо.

Найяскравішим прикладом таких досліджень стали праці представників Гарвардської та Єльської політологічних шкіл: Роберта Даля, Емі Гутман, Денніса Томпсона та Джеймса Фішкіна, які направлені на пошук конкретних інституційних механізмів залучення громадян до офіційного процесу прийняття соціально-політичних рішень у сучасному суспільстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Одним із найрезультативніших наукових досягнень в галузі практики деліберативної демократії можна впевнено назвати теоретичні розробки деліберативних дорадчих опитувань (deliberative opinion poll) Джеймса Фішкіна, які отримали широке практичне застосування у багатьох країнах світу та довели значущість отриманих результатів. У поєднанні із досягненнями сучасних технологій (інтернет, on-line обговорення, цифрове забезпечення віддаленого включення, презентаційні можливості тощо), застосування науково-практичних деліберативних технік вже сьогодні демонструє реальні можливості у пошуках компромісів, організації осмислених дискусій із одночасним залученням великої кількості громадян, формування обґрунтованих колективних точок зору та широко легітимізованих соціально-політичних рішень.

Поєднання політико-філософського, нормативного та емпіричного підходів, адекватна реакція на наукову критику основних положень теорії деліберативної демократії надає нових імпульсів розвитку цієї політологічної предметної сфери, а застосування нових технологій створює можливості зміцнення практичного потенціалу даного напрямку демократичних теорій.

Список використаних джерел

1. Бессет Дж. Делиберативная демократия и американская система государственной власти [Пер. с англ. Ю. Шпакова]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011.
2. Даль Р. Проблемы гражданской компетентности [Электронный ресурс] / Р. Даль. – Режим доступа: <http://www.politnauka.org/library/teoria/dahl.php>. – Название с экрана.
3. Дьюи Д. Общество и его проблемы / пер. с англ. И. И. Мюрберг, А. Б. Толстова, Е. Н. Косиловой. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 160 с.
4. Муфф Ш. К агонистической модели демократии // Логос. – 2004. – №2. – С.180–197.
5. Ролз Дж. Теория справедливости. Научный редактор издания профессор В. В. Целищев. – Новосибирск: Издательство Новосибирского Университета, 1995. – 505 с.
6. Фливберг Б. Хабермас и Фуко – теоретики гражданского общества / Б. Фливберг // Социологические исследования. – 2000. – №2. – С.130, 134.
7. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. – СПб.: Наука, 2001. – 417 с.
8. Benhabib S. Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy in Seyla Benhabib (ed.), Democracy and Difference. – Princeton, 1996.
9. Benhabib S. Models of Public Space: Hanna Arendt, the Liberal Tradition, and Jurgen Habermas // Craig J. Calhoun. Habermas and the Public Space. – Cambridge, Mass: MIT Press, 1992.
10. Cohen J. Deliberation and democracy legitimacy // Contemporary political philosophy: an anthology / ed. by Goodin R., Pettit Ph. – Malden MA, 2006. – P.159–170.
11. Dryzek J. Political Inclusion and the Dynamics of Democratization // The American Political Science Review. – Vol.90, No.3.

References

1. Besset Dzh. Deliberativnaja demokratija i amerikanskaja sistema gosudarstvennoj vlasti [Per. s angl. Ju. Shpakova]. – M.: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJeN), 2011.

2. Dal' R. Problemy grazhdanskoj kompetentnosti [Elektronnyj resurs] / R. Dal'. – Rezhim dostupa: <http://www.politnauka.org/library/teoria/dahl.php>. – Nazvanie s jekrana.

3. D'jui D. Obshhestvo i ego problemy / per. s angl. I. I. Mjurgberg, A. B. Tolstova, E. N. Kosilovoj. – M.: Ideja–Press, 2002. – 160 s.

4. Muff Sh. K agonisticheskoi modeli demokratii // Logos. – 2004. – №2. – S.180–197.

5. Rolz Dzh. Teoriya spravedlivosti. Nauchnyj redaktor izdaniya professor V. V. Celishhev. – Novosibirsk: Izdatel'stvo Novosibirskogo Universiteta, 1995. – 505 s.

6. Flivberg B. Habermas i Fuko – teoretiki grazhdanskogo obshhestva / B. Flivberg // Sociologicheskie issledovanija. – 2000. – №2. – S.130, 134.

7. Habermas Ju. Vovlechenie drugogo. Ocherki politicheskoi teorii. – SPb.: Nauka, 2001. – 417 s.

8. Benhabib S. Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy in Seyla Benhabib (ed.), *Democracy and Difference*. – Princeton, 1996.

9. Benhabib S. Models of Public Space: Hanna Arendt, the Liberal Tradition, and Jurgen Habermas // Craig J. Calhoun. *Habermas and the Public Space*. – Cambridge, Mass: MIT Press, 1992.

10. Cohen J. Deliberation and democracy legitimacy // Contemporary political philosophy: an anthology / ed. by Goodin R., Pettit Ph. – Malden MA, 2006. – P.159–170.

11. Dryzek J. Political Inclusion and the Dynamics of Democratization // *The American Political Science Review*. – Vol.90, No.3.

Kovalov A. V., PhD Student of Public Administration chair, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), Kovalyov_A_V@ukr.net

Theoretical basis of the concept of deliberative democracy by J. Fishkin

In the article there is an attempt to systematically study the theoretical principles of the concept of deliberative democracy by J. Fishkin, which is based on the leading principle of making a political solution – a discussion. In the course of the research, the following scientific methods were used: structural–functional, systemic, and comparative ones. Two main directions, which formed the foundation of the researcher's scientific study, were discovered: philosophical and political science. The first direction is represented by the works of K. Apel, J. Habermas, J. Rawls, and others. The second one is represented by the theoretical work of R. Dahl, J. Dryzek, J. Dewey, etc. It is proved that the ideas of these researchers formed the normative realistic sense of the deliberative approach, defining public discourse as the main measure of democracy. The attention is focused on the applied potential of scientific researches by J. Fishkin, which is proved by the active use of deliberative tools in the practice of public policy.

Keywords: democracy, deliberation, discussion, discourse, electoral democracy, public opinion, political communication, political decision.

* * *

УДК 340.11:32

Мищерська Ж. В.,

пошукувач кафедри політології філософського факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Головний редактор Головної редакції програм іноземними мовами Українського радіо (Україна, Київ), zhannam@nrcu.gov.ua

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ІНСТИТУТУ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ У ДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ

Проаналізовано основні проблеми та виклики, що виникли під час переходу від державного до суспільного мовлення в Україні.

Ключові слова: суспільне телерадіомовлення, свобода слова, засоби масової комунікації (ЗМК), медіа реформа, трансформація суспільства, громадський діалог.

Після багаторічних спроб запровадити суспільне телерадіомовлення, як альтернативу державному та комерційному мовленню, в 2017 році створено

систему Суспільного мовлення України. Це публічний інститут, призначений всебічно задовольняти інформаційні потреби українського суспільства, забезпечити громадський діалог в суспільстві, залучити його представників до обговорення та вирішення найважливіших соціально–політичних питань, сприяти формуванню громадянського суспільства в Україні. На цьому шляху перед суспільним мовленням поставили як амбітні цілі, так і серйозні виклики – забезпечити політичну та фінансову незалежність. Міжнародна практика запровадження успішної моделі суспільного мовлення демонструє першочерговість вирішення саме цих проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що вивченню суспільного мовлення присвячена низка праць і публікацій. Вивченням організації суспільного мовлення, проблем та перспектив його впровадження в Україні займалися такі вітчизняні науковці як С. Здіорук і С. Гнатюк, В. Іванов, Н. Лиховід, О. Гресько, які у своїх дослідженнях зверталися до міжнародного досвіду, послуговуючись стандартами Ради Європи, висували свої пропозиції щодо впровадження суспільного мовлення. Різні його аспекти досліджувала І. Кирич: уніфікувала використання терміну «громадське мовлення», висвітлювала проблемні питання законотворення в цій сфері та запропонувала свої варіанти їх вирішення. Заслужують на увагу також дослідження та статті зарубіжних науковців і дослідників феномену суспільного мовлення Д. Мак–Квейла, Н. Муйжнієкса, Р. Сембрука, А. Свіфта. Зважаючи на постійний інтерес, що викликає до себе цей тип мовлення, деякі аспекти порушеної проблеми потребують детальнішого розгляду.

Метою дослідження статті є аналіз та узагальнення української практики і міжнародного досвіду запровадження інституту суспільного мовлення, незалежного від політичного впливу та підконтрольного суспільству.

Завданням дослідження є визначення та теоретичне обґрунтування найсуттєвіших факторів, що впливають на забезпечення незалежності новоствореного суспільного мовлення в Україні.

Інститут суспільного мовлення як один з найбільш ефективних механізмів забезпечення свободи слова є невід'ємним атрибутом будь-якого демократичного суспільства. Основними цілями цього суспільного інституту є забезпечення свободи слова, обмеження прямого впливу держави на діяльність ЗМК, надання доступу різних суспільних (соціальних) груп до каналів масової комунікації, забезпечення їх інформаційних потреб та представлення їх інтересів в інформаційному просторі за умов ринкової економіки та комерціалізації ЗМК. Суспільне мовлення або мовлення на службі у громадськості (public service broadcasting) визначають як систему мовлення, призначену для всебічного інформування суспільства, фінансовану та контролювану громадськістю.

На законодавчому рівні поняття суспільного мовлення вперше впроваджено в Україні поправкою до Закону «Про телебачення та радіомовлення» ще у 1995 р., що була прийнята Верховною Радою України за третьою спробою, подолавши вето Президента України Леоніда Кучми. Передбачалося паралельне